

**IV МЕЃУНАРОДЕН НАУЧЕН СИМПОЗИУМ
ЛОКАЛНИТЕ КУЛТУРНИ ОБЕЛЕЖЈА КАКО ТОПОСИ
ВО КНИЖЕВНОСТА ЗА ДЕЦА ПО ПОВОД ЈУБИЛЕЈОТ
90 ГОДИНИ ОД РАЃАЊЕТО НА ВИДОЕ ПОДГОРЕЦ
(1934 – 2024)**

Струмица, 13 – 14 декември 2024

ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ

Научниот симпозиум е дел од проектот:
„Локалните културни обележја како топоси во книжевноста за деца“ поддржан од Општина Струмица во
рамки на програмата G1 за поддршка на ЛЕР

ЗГ „Иван Василевски“
Струмица, 2026

IV МЕЃУНАРОДЕН НАУЧЕН СИМПОЗИУМ ЛОКАЛНИТЕ КУЛТУРНИ
ОБЕЛЕЖЈА КАКО ТОПОСИ ВО КНИЖЕВНОСТА ЗА ДЕЦА ПО ПОВОД
ЈУБИЛЕЈОТ 90 ГОДИНИ ОД РАЃАЊЕТО НА ВИДОЕ ПОДГОРЕЦ (1934 –
2024)

Струмица, 13 – 14 декември 2024

ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ

Издавач:

Здружение на граѓани „Иван Василевски“, Струмица

За издавачот:

м-р Сузана Мицева

Уредник:

д-р Ана Витанова-Рингачева

Рецензенти:

д-р Марина Спасовска

д-р Марина Даниловска

Лектор:

Александар Димитров

Компјутерска и графичка подготовка:

Димитар Мицев

IP - Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

316.723:82-93(062.552)

821.163.3-3.09Подгорец, В.(062.552)

МЕЃУНАРОДЕН научен симпозиум Локалните културни обележја како топоси
во книжевноста за деца (4)

IV Меѓународен научен симпозиум Локалните културни обележја како топоси
во книжевноста за деца по повод јубилејот 90 години од раѓањето на Видое
Подгорец [Електронски извор] : (1934–2024) : Струмица, 13–14 декември 2024 :
зборник на трудови / [уредник Ана Витанова-Рингачева]. - Струмица : Друштво
за наука, литература, култура и уметност "Иван Василевски", 2026

Начин на пристапување (URL):

<https://nota.mk/wp-content/uploads/2026/08/Зборник-Подгорец.pdf>.

- Текст во PDF формат, содржи 150 стр., илустр. - Наслов преземен од

екранот. - Опис на изворот на ден 21.08.2026. - Фусноти кон текстот. -

Библиографија кон трудовите

ISBN 978-608-66724-5-4

а) Подгорец, Видое, 1934-1997 -- Критики и толкувања -- Собири б)

Локална култура -- Книжевност за деца -- Собири

COBISS.MK-ID 69441797

Уредувачки одбор

д-р Ана Витанова-Рингачева – Универзитет „Гоце Делчев“ (Македонија)

д-р Јарослав Отченашек – Институт за етнологија при Чешката академија на науки во Прага (Чешка)

д-р Милутин Ђуричковиќ – Институт за децју књижевност, Београд (Србија)

д-р Валентин Петрусенко – Универзитет „Паисий Хилендарски“, Пловдив (Бугарија)

д-р Александар С. Павловиќ – Институт за српску културу Приштина – Лепосавиќ (Србија)

д-р Љиљана Тијаниќ-Костиќ – Педагошки факултет, Ужице, (Србија)

д-р Драгана Цвијовиќ, Институт за српски језик САНУ, Београд (Србија)

д-р Валентина Радуловиќ – (Црна Гора)

д-р Билјана Рајчинова-Николова – Институт за македонска литература (Македонија)

м-р Сузана Мицева – (Македонија)

**IV МЕЃУНАРОДЕН НАУЧЕН
СИМПОЗИУМ ЛОКАЛНИТЕ КУЛТУРНИ
ОБЕЛЕЖЈА КАКО ТОПОСИ ВО
КНИЖЕВНОСТА ЗА ДЕЦА ПО ПОВОД
ЈУБИЛЕЈОТ 90 ГОДИНИ ОД РАЃАЊЕТО
НА ВИДОЕ ПОДГОРЕЦ (1934 – 2024)**

Струмица, 13 – 14 декември 2024

ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ

СОДРЖИНА

ВЕСНА МОЈСОВА-ЧЕПИШЕВСКА	6
РОМАНОТ „БЕЛОТО ЦИГАНЧЕ“ И СКАЗНАТА „ГРДОТО ПАЈЧЕ“	6
ЛИЛЈАНА МАКАРИЈОСКА, БИСЕРА ПАВЛЕСКА-ГЕОРГИЕВСКА.....	11
ФРАЗЕОЛОГИЈАТА ВО РОМАНИТЕ НА ВИДОЕ ПОДГОРЕЦ.....	11
МАРИНА СПАСОВСКА, МАРИНА ДАНИЛОВСКА	21
„БЕЛОТО ЦИГАНЧЕ“ – ПЛОДОНОСНО ПОЛЕ НА ФРАЗЕОЛОШКИ ИЗРАЗИ.....	21
СУЗАНА МИЦЕВА	30
ТОПОНИМИТЕ И НАРОДНАТА ЛЕКСИКА КАКО НОСИТЕЛИ НА ФОЛКЛОРНИОТ ИДЕНТИТЕТ ВО РОМАНОТ ЗА ДЕЦА „БЕЛОТО ЦИГАНЧЕ“	30
АНА ВИТАНОВА-РИНГАЧЕВА, АЛЕКСАНДАР ДИМИТРОВ.....	37
ПЛАНИНАТА КАКО ЕГЗИСТЕНЦИЈАЛЕН И МИТСКИ СИМБОЛ ВО РАСКАЗИТЕ НА ВИДОЕ ПОДГОРЕЦ.....	37
БОЈАНА КОСТОВА	45
СЛОВЕНСКИТЕ БОЖЕСТВА КАКО ЕЛЕМЕНТИ ВО РОМАНОТ „ПЕРУНОВИТЕ ПОТОМЦИ“ ОД ВИДОЕ ПОДГОРЕЦ.....	45
ВАЊА ИЗОВА ВЕЛЕВА	49
КНИЖЕВНОСТА ЗА ДЕЦА И МЛАДИ– СОВРЕМЕНИ ТОЛКУВАЊА, РЕФЛЕКСИИ И ПРЕДИЗВИЦИ	49
ЈОВАНКА ДЕНКОВА.....	58
КНИЖЕВНОСТА ЗА ДЕЦА – КАКО ПРИЛИКА ДА УЧИМЕ ЗА СВЕТОТ ОКОЛУ НАС И ПОДАЛЕКУ.....	58
АЛЕКСАНДРА ЈУРУКОВСКА	69
ГРАНИЧНИТЕ СОСТОЈБИ: ДА СЕ НАДОМСТИ НЕНАДОМЕСТЛИВОТО ВО СКАЗНАТА „РОКЧЕТО“ ОД НИКОЛА МАЦИРОВ.....	69
ВИОЛЕТА ТАНЧЕВА-ЗЛАТЕВА	76
ЈАЗИКОТ НИ Е ЗАВЕТ ОД ДЕДОВЦИТЕ	76
ИВАН КОТЕВ	82
„СОПАТНИЦИ НА ДЕТСТВОТО“ ОД ВИДОЕ ПОДГОРЕЦ – ПРОЗОРЕЦ КОН СВЕДСКАТА И МАКЕДОНСКАТА ЛИТЕРАТУРА ЗА ДЕЦА.....	82
ЈАРОСЛАВ ОТЧЕНАШЕК	90
КЊИЖЕВНОСТ ЗА ДЕЦУ БОЖЕНЕ ЊЕМЦОВЕ.....	90
ДРАГАНА ЦВИЈОВИЋ, ЈОВАНА ШЋЕПОВИЋ.....	96
ЛЕЗИЌКО -СТИЛСКИТЕ КАРАКТЕРИСТИКИ РОМАНА „ОВО ЈЕ НАЈСТРАШНИЛИ ДАН У МОМ ЖИВОТУ“ ЈАСМИНКА ПЕТРОВИЋ.....	96
МИЛИЦА Љ. СТОЈАНОВИЋ.....	105
УПОТРЕБА ФРАЗЕОЛОГИЗАМА КАО ИЗВОР ХУМОРА У РОМАНУ ЗА ДЕЦУ <i>ПУСТОЛОВ</i> В. АНДРИЋА.....	105
ВЕСНА ТОДОРОВ	113
МЕТОДИЧКИ ПРИСТУПИ У ТУМАЧЕЊЕ НЕПОЗНАТИХ РЕЧИ И ИЗРАЗА У ПРИЧАМА ЗА ДЕЦУ	113
АЛЕКСАНДАР С. ПАВЛОВИЋ.....	120
ЧЕМУ СЛУЖИ АМКАЊЕ ЈАЈА? – ПРИЛОГ ИСТРАЖИВАЊУ ЕЛЕМЕНАТА ФОЛКЛОРА НАМЕЊЕНОГ ДЕЦИ У КОНТЕКСТУ ОБИЧАЈНО-ОБРЕДНИХ ПРАКСИ О БЕЛИМ ПОКЛАДАМА КОД СРБА У ШАРПЛАНИНСКОЈ ЖУПИ СИРИНИЋ.....	120
ВАСИЛ ДРВОШАНОВ.....	137
ЗБОРООБРАЗУВАЧКИТЕ ДИЈАЛЕКТИЗМИ ЗА ИЗРАЗУВАЊЕ ЧУВСТВЕН ОДНОС ВО ЗБИРКАТА РАСКАЗИ <i>БРАЌАЌИ СЕ ВО БОРИЕВО</i> ОД ВИОЛЕТА ТАНЧЕВА-ЗЛАТЕВА.....	137
КАТЕРИНА ПАНОВ-КОЖАРОВ.....	147
АПСУРДОТ ВО ФУНКЦИЈА НА ЛЕПОСЛОВИЕТО ВО ПРВИОТ РОМАН ЗА МЛАДИНЦИ НА ВЕНКО АНДОНОВСКИ „ИМАШ ПЧЕЛА НА НОСОТ“	147

**ЧЕМУ СЛУЖИ АМКАЊЕ ЈАЈА? – ПРИЛОГ ИСТРАЖИВАЊУ
ЕЛЕМЕНАТА ФОЛКЛОРА НАМЕЊЕНОГ ДЕЦИ У КОНТЕКСТУ
ОБИЧАЈНО-ОБРЕДНИХ ПРАКСИ О БЕЛИМ ПОКЛАДАМА КОД СРБА
У ШАРПЛАНИНСКОЈ ЖУПИ СИРИНИЋ***

Апстракт: У раду представљам део резултата истраживања обичајно-обредних пракси о Белим покладама код Срба у шарпланинској жупи Сиринић, области смештеној на граници Косова и Метохије са Северном Македонијом. Централна пажња у раду посвећена је фолклорним елементима у склопу наведених пракси чији су главни учесници деца, односно који су намењени најмлађем делу популације проучаване српске заједнице. Акценат је, у том смислу, стављен на сегмент прославе Белих поклада који се одвија у породичном дому, чији најважнији саставни елемент представља окупљање укућана око покладне вечере, а који у себи садржи *амкање јаја*, тј. игру „хватања“ куваних јаја у којој учествују превасходно деца. Узимајући у обзир порекло поменуте праксе, које је, према појединим тумачењима, повезано са религијско-митолошким представама јајета као извора живота, сходно чему се употреба куваних јаја у контексту прославе Белих поклада може схватити као симбол васкрсења и поновног рађања, циљ рада усмерен је на пружање доприноса сагледавању обредне улоге *амкања јаја* као дела традиционалне културе сиринићких Срба, али и на покушај разумевања значаја ове праксе као чиниоца у процесу социјализације најмлађих нараштаја истраживане српске заједнице, који је преношењем са колена на колено сачуван до данас. Истраживачки поступак примењен у сврху реализације наведеног циља базиран је на употреби квалитативних метода, пре свега опсервације и вођења разговора са саговорницима, док су резултати презентовани у раду добијени на основу теренских истраживања спроведених у више наврата у Сиринићу од 2018. до 2024. године.

Кључне речи: амкање јаја, Беле покладе, Прочка, Срби, шарпланинска жупа Сиринић, Косово и Метохија.

У раду представљам тему засновану на делу резултата вишегодишњих теренских истраживања обичајно-обредних пракси о Белим покладама код Срба у шарпланинској жупи Сиринић, области смештеној на крајњем југу Косова и Метохије, на граници са Северном Македонијом. Сиринић се као географско-административно подручје под истим именом помиње још у српско средњовековно доба (Урошевић 2001: 194), док се ова жупа данас територијално подудара са општином Штрпце, површине 248 квадратних километара. Средиште општине чини истоимено насеље, настањено српским становништвом, поред ког се на општинском подручју налази још 15 села: четири насељена Албанцима, пет су мешовита – српско-албанска, док у шест села живе само Срби (Radovanović 1998: 49–50). Према ванредном попису из 1989. године, у Сиринићу је живело 12601 становника, од чега је 8332 било Срба (66,1%) и 4125 Албанаца (32,7%) (Радовановић 2000: 21). Исељавање Срба из Аутономне покрајине Косова и Метохије после НАТО агресије на СР Југославију 1999. године није значајније захватило област жупе, док се део српског становништва из суседних области у Сиринић доселио услед изложености прогону од стране Албанаца након завршетка агресије (Младеновић 2019: 57). На основу резултата пописа који су привремени органи самоуправе на подручју покрајине спровели 2024. године произлази да у жупи

* Рад је написан у оквиру научноистраживачког рада Института за српску културу Приштина – Лепосавић по Уговору склопљеним са Министарством науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије број 451-03-136/2025-03 од 27. јануара 2025. године.

данас живи укупно 10771 становника, од чега је 8080 Срба (75%) и 2626 Албанаца (24,4%) (*Prvi konačni rezultati popisa 2024*).

Под покладама се, у ширем значењу, у српском језику подразумева период који претходи већем црквеном, односно хришћанском празнику (Марјановић 2008: 112). Уже гледано, појам *покладе* означава последњи дан уочи четири велика годишња поста (ускршњег, петровског, госпођинског, Божићног) (Prošić 1978: 33). У традицији Срба најзначајније су покладе уочи најдужег – ускршњег поста, које се срећу под именом *Беле покладе*, али су познате и као *велике покладе*, *завршне покладе*, *сирне покладе*, *ускршње покладе* (Недељковић 1990: 23). Беле покладе падају у последњи дан Беле недеље, која је своје име, по ком се зову и покладе уочи ускршњег поста, добила по томе што се у далекој старини, од када овај феномен датира, белом бојом означавала жалост за покојницима, чије су се душе, према веровању, међу живима кретале нарочито на прелазу из зиме у пролеће, управо у периоду који се поклапа са Белом недељом (Петровић 1998: 31). Ова седмица код Срба представља најведрију недељу у току *месојеђа* (Недељковић 1990: 23), док су Беле покладе дан доброг расположења, када се људи међу собом мире, праштају једни другима увреде, интриге и свађе, како би у вишенедељни пост ушли ритуално чисти и ослобођени грехова. По овом свеопштем мирењу празник је добио још један свој назив – *проштене покладе* (Бандић 2004: 313).

Беле покладе се у говору Срба у шарпланинској жупи Сиринић зову *Прочка*, што представља појам настао од поменутог термина *проштене покладе*. Име *Прочка*, међутим, није заступљено само у Сиринићу, већ се оно јавља и шире код Срба на Косову и Метохији, али и у неким другим деловима Србије, као и у кумановском крају у данашњој Северној Македонији (Радовановић 1996: 108). Као догађај из заједничког корпуса традиционалне културе Срба, *Прочка* се у Сиринићу прославља уз обичајно-обредне елементе чије практиковање о Белим покладама не представља специфичност везану једино за жупу. Пошто је реч о празнику који пада у време када се из неплодног зимског периода прелази у пролећни период обнове вегетације, *Прочка* у схватању сиринићких Срба није само дан весеља, већ је то и дан који садржи радње чији се корен може тражити у древним култовима испуњеним магијским праксама усмереним ка призивању добробити заједнице у наступајућем раздобљу године (Радовановић 1996: 108). У обичајно-обредне елементе о Белим покладама који се до данас практикују код Срба у Сиринићу убрајају се опходи маскираних поворки које симболизују венчање једног од најпопуларнијег јунака српске епике – Краљевића Марка, затим *мавање кумбаре*, или паљење покладних ватри, као и приређивање покладне вечере у породичном окружењу, напослетку – *амкање јаја*.

О обичајно-обредним праксама о Белим покладама код Срба у Сиринићу већ сам писао (видети Павловић 2018а, 2018б, 2019, 2022). Реч је о више студија у чијем фокусу су били углавном елементи прославе *Прочке* који су јавног, колективног карактера, са особинама светковине или народног весеља, а то су, на првом месту, опход маскираних поворки, тј. покладна свадба „Женидба Краљевића Марка“, и паљење покладних ватри или *мавање кумбаре*. Циљ ових студија био је усмерен ка разматрању главних особина истраживаних феномена, у чему је извесна пажња била посвећена сагледавању проучаваних обичајно-обредних пракси као елемената нематеријалног културног наслеђа сиринићких Срба, односно као чинилаца од значаја за очување идентитета и континуитета локалног српског становништва у контексту његовог положаја у условима друштвено-политичких процеса на Косову и Метохији после НАТО агресије

1999. године до данас. Акценат у спроведеним истраживањима био је стављен на *емску*, антрополошки кључну перспективу, захваљујући чему су проучавани феномени сагледавани „изнутра“, што значи кроз субјективну перцепцију припадника заједнице Срба у Сиринићу.

Ипак, док сам у радовима заснованим на истраживањима Белих поклада у Сиринићу нагласак превасходно стављао на феномене јавног, колективног карактера, елементима прославе Прочке који се одвијају у домену приватног, породичног окружења, нисам посвећивао већу пажњу. Овде посебно мислим на оне сегменте обичајно-обредних пракси о Белим покладама које локално српско становништво доживљава као део своје традиције који је подједнако важан као опход маскираних поворки и паљење покладних ватри, а под којим се подразумева покладна вечера, у којој учествују сви чланови домаћинства, као и догађај који се одвија после вечере, а то је *амкање јаја* или игра „хватања“ куваних јаја у којој учествују превасходно деца. Имајући у виду претходно речено, посебно чињеницу да у српској етнологији изучавања *амкања* као елемента покладних пракси код сиринићких Срба до данас готово да нема, у раду чије резултате овде презентујем акценат је стављен на покушај пружања доприноса обухватнијем сагледавању прославе Прочке у Сиринићу, тако што је циљ рада усмерен ка разматрању поменутог феномена, као саставног сегмента наведеног догађаја. Централна пажња, у том смислу, посвећена је сагледавању обредне функције амкања као дела традиционалног културног наслеђа локалних Срба, при чему је ова пракса разматрана са становишта њене улоге као елемента фолклора намењеног деци од значаја у процесу социјализације најмлађих нараштаја истраживане српске заједнице. Поступак примењен у сврху реализације наведеног циља базиран је на употреби квалитативних истраживачких метода, пре свега опсервације и вођења разговора са саговорницима – припадницима заједнице сиринићких Срба, док су резултати презентовани у раду добијени на основу теренских истраживања спроведених у више наврата у Сиринићу од 2018. до 2024. године.

АМКАЊЕ ЈАЈА У КОНТЕКСТУ ПРЕДСТАВА И ОБРЕДНЕ УЛОГЕ ЈАЈЕТА У ТРАДИЦИОНАЛНОЈ КУЛТУРИ СРБА

Прослава ускршњих поклада, осим код Срба, заступљена је и код других Словена, што говори у прилог древном пореклу овог феномена. Заједничко словенско наслеђе уочљиво је у присутности истих или сличних обичајно-обредних пракси код припадника различитих словенских народа, о чему, на пример, сведочи чињеница да се паљење покладних ватри среће практично код свих Јужних, па и осталих Словена (Петровић 1927: 12), док су опходи маскираних поворки распрострањени код Хрвата, Словенаца (Бандић 2004: 313), Бугара (Антонијевић 1997: 72–74), Македонаца (Боцев 1993: 114; Боцев 2004), и других. Не треба сумњати у то и да амкање јаја сигурно није феномен који је регистрован само код Срба, што потврђују, рецимо, подаци из данашње Северне Македоније где је поменута пракса о Белим покладама у појединим областима забележена под називима *амкањето јајце* или *амкање* (Домазетоски 1993: 128, 129, 131–132). Терминолошки гледано, у српском језику израз *амкање јаја* среће се у више варијанти, па се посматрани покладни елемент у говору Срба из различитих крајева централне Србије јавља као *ламкање* или *клоцање* (Недељковић 1990: 138; Радовановић 1990: 38). На подручју Косова поља овај феномен је почетком 20. века забележен као *лајање на јаја*

(Дебелковић 1907: 259). Ни у сâмој шарпланинској жупи Сиринић термин за посматрани обичајно-обредни елемент везан за прославу Прочке није уједначен, будући да се осим израза *амкање јаја* за означавање наведене праксе овде до данас користе и називи као што су *ватање јајца* и *лапање јаја*.

Етнографска грађа о Белим покладама код Срба показује да у обичајно-обредним праксама везаним за овај догађај поред одраслих чланова заједнице учествују и деца, што је приметно готово код сваког елемента садржаног у оквиру наведеног феномена, почевши од учешћа у маскираним поворкама и паљењу покладних ватри, све до окупљања око празничне, покладне вечере унутар домаћинства и партиципирања у амкању јаја. Овако је данас и у шарпланинској жупи Сиринић, где приликом прославе Прочке у опходу маскиране поворке која симболизује женидбу Краљевића Марка учествују углавном момци, па и понеки мушкарац у зрелијим годинама, при чему није мали број учесника у овом догађају које чине деца. Већ дечаки из нижих разреда основне школе облаче маске и крећу се у маскираној поворци, док се поворци, приликом њеног кретања кроз насеље, придружују како мушка, тако и женска деца, у својим обичним, свакодневним оделима, након чега заједно са поворком, идући обично на њеном зачељу, учествују у опходу покладних сватова (Павловић 2018а: 483). Осим поменутог, и мавање кумбаре, или паљење покладних ватри, такође је догађај у ком о Белим покладама деца у Сиринићу радо учествују. Штавише, приликом припремања кумбара,¹ које се одвија неколико недеља пре Прочке, кумбаре се посебно праве за одрасле, а посебно за децу. Кумбаре се за одрасле праве у већим димензијама, и то од смреке, која приликом паљења прави велику буктињу, док се за децу оне праве у мањој величини, уз употребу коре трешњиног дрвета која не гори великим интензитетом (Павловић 2018б: 478–479).

Ипак, док у опходу маскираних поворки и приликом паљења покладних ватри главна улога припада превасходно лицима у животном узрасту које би се могло описати као младалачко или зрело доба, при чему је већином реч о лицима мушког пола, амкање јаја је као сегмент прославе Белих поклада данас у Сиринићу углавном резервисано за најмлађе нараштаје, без обзира на пол. Слично је пракса амкања описана и у етнографској грађи сакупљеној шире код Срба, не само на Косову и Метохији, већ и у другим крајевима Србије, где је она забележена као „забаван обичај“ у ком учествују деца, али и младићи (Недељковић 1990: 138). Као „обичај претежно забавног карактера“, амкање се у описима пракси о Белим покладама јавља и као догађај у ком учествују сви укућани (Радовановић 1990: 38; Бандић 2004: 314), што значи не само најмлађи чланови домаћинства. Онако како је у етнографским белешкама приказан, овај чин се одвија тако што је „на беле покладе, у ноћи уочи великог или ускршњег поста, после вечере на којој би се окупили сви укућани, домаћин узимао једно кувано јаје, кроз које би, пробушивши га иглом, провукао конач, и привезао га

¹ Кумбара је предмет који се користи приликом паљења покладних ватри у Сиринићу, а који својим обликом подсећа на бакљу. Реч „кумбара“ (*kumbàra*) персијског је порекла, а у српски језик дошла је преко Турака. У свом основном значењу она означава врсту старинске гранате или бомбе, док се и топ који је избацивао кумбаре понекад називао овако (Škaljić 1966: 424). Израз *мавање*, са друге стране, долази од глагола „махати“, односно глаголске именице „махање“, а на основу појаве у говору сиринићких Срба да се у појединим речима глас „х“ изговара као „в“ (*махање* – *мавање*, *махала* – *мавала*, и слично). Мавање кумбаре, дакле, било би „махање гранате“ или „махање бомбе“, тј. „махање буктиње“ ако се израз „буктиња“ узме као синоним за речи „граната“ или „бомба“. Термин *мавање кумбаре* јединствен је за Сиринић и нема помена да је међу Србима он забележен још негде (Павловић 2018б: 476–477, 478).

над совром о таваницу (греду). Конац би завртео и пуштао у десну страну да се клати над совром, а укућани, како би се коме јаје приближило, труде се да га зубима ухвате“ (Недељковић 1990: 138). Ко би од укућана успео да јаје ухвати зубима имао би право да га поједе (Бандић 2004: 314), док је сâмо амкање, осим као вид забаве, међу његовим учесницима доживљавано као чин ком су приписивана одређена магијска својства. Веровало се, на пример, да се амкање изводи да укућанима „не би било ништа јалово у стоци и у живини“ (Недељковић 1990: 138). У Скопској котлини су се, рецимо, брачни парови после амкања ваљали из уверења да ће захваљујући томе ваљати и берићет (Филиповић 1939: 390). Магијска, пре свега лековита својства, приписивана су и љускама јајета које се приликом амкања користило. Љуска се након амкања стављала у кревет или се носила у цепоу као средство против болова у леђима (Бандић 2004: 315), док су жене у неким крајевима, као што је забележено на Косову пољу, чувале повећу љуску, да би сутрадан, после Белих поклада, из ње децу напојиле вином (Дебељковић 1907: 259).

Пракса амкања јаја забележена је међу Србима готово свуда где је забележена и прослава Белих поклада. Порекло овог феномена повезано је са религијско-митолошким представама јајета као извора живота, а на основу аналогije са чињеницом да се из јајета рађа живо биће. Мит о постанку света из јајета био је познат многим старим народима, док је човек од давнина настојао да искористи животворну моћ јајета као средство са наводно благотворним утицајем на многе аспекте његовог живота. Као симбол живота, јаје је у многим културама, па и у традиционалној култури Срба, доживљавано као чинилац од утицаја на рађање, који „призива“ не само плодност људи, већ и плодност усева и стоке (Бандић 2004: 48–49). Веровања у наведена својства јајета одражавала су се у обредима везаним за прво орање и сејање, као и у праксама везаним за прву мужу, када се јаје обично разбијало или закопавало у настојању да се тако утиче на рађање усева и стоке (Кулишић 1998: 221–222). Представе јајета су код Срба и других европских народа временом добиле хришћанско обележје, што је до изражаја дошло у веровањима да благотворну моћ имају посебно јаја која су бојена и шарана уочи највећег хришћанског празника, Ускрса (Бандић 2004: 48–49). Употреба куваних јаја у контексту обичајно-обредних пракси о Белим покладама, уочи ускршњег поста, не треба зато превише да чуди. Ако се узме у обзир да Беле покладе падају пред почетак периода који се завршава Ускрсом, односно у раздобљу године када су душе покојника, према веровању, међу живима нарочито активне, покладна јаја могу се схватити као жртва прецима, али управо и као симбол васкрсења и стварања новог живота (Ивановић-Баришић 1996: 103).

ТЕОРИЈСКА КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЈА АМКАЊА ЈАЈА КАО ТРАДИЦИОНАЛНЕ ИГРЕ И ЕЛЕМЕНТА ДЕЧИЈЕГ ФОЛКЛОРА

Где год да је код Срба забележено, амкање јаја углавном је описано као догађај у склопу обичајно-обредних пракси о Белим покладама који поред своје ритуалне компоненте садржи јасно уочљиву улогу усмерену ка подстицању забаве и изазивању смеха, ведрога расположења и слично. Говорећи о овом сегменту прославе Прочке код српског становништва на Косову пољу, Дена Дебељковић још почетком 20. века указује на то да је он очигледно забаван: „Смешно је посматрати отимање деце и младића око јајета, јер по неки од старијих стане иза њих, па кад зину да ухвате јаје, ови им гурну у уста реп од

мачке, врх од опанка, обојак или друго што“ (Дебељковић 1907: 259). Из наведеног описа, али и других приказа амкања који су доступни у српској етнолошкој литератури, приметна је, међутим, једна несумњиво додатно значајна компонента овог феномена, а то је да он у себи садржи не само елементе усмерене ка шали и смеху, већ и чиниоце компетитивног карактера чија улога је посебно видљива са становишта подстицања такмичарског духа међу децом и младима као учесницима праксе „хватања“ куваних јаја.

Отимање деце и младића око јајета, како је амкање описао Дебељковић, упућује на мисао о овој пракси као чину који је испуњен неизвесношћу у погледу његовог исхода. Како је циљ амкања да се кувано јаје устима ухвати, што се одвија уз надметање најмлађих чланова домаћинства, овај догађај осим неизвесности садржи дозу узбуђења његових непосредних учесника, али и свих укућана. Узимајући у обзир да је не само у Дебељковићевом, већ у практично свим другим описима амкања код Срба ова пракса приказана на начин да се у њој могу препознати елементи забаве и шале, али и такмичарског духа, те поменуте особине – неизвесност и узбуђење, са правом се може рећи да спрам својих саставних делова „хватање“ куваних јаја о Белим покладама има карактер игровне активности, односно игре. У прилог наведеном становишту посебно иде чињеница да је у свести протагониста амкања овај чин перципиран као активност пред коју се поставља одређени задатак, а то је да се кувано јаје устима ухвати, тако да се дете или млада особа којој то пође за руком сматра својеврсним победником који стиче право да „ухваћено“ јаје поједе.

Да се амкање јаја на основу својих особина може довести у везу са игром као културним феноменом наговештавају извесни теоријски ставови према којима је игра, како се то у једној дефиницији каже, слободна и добровољна активност, извор радости и разоноде, чија је карактеристика „да јој се играч предаје од свег срца и из сопственог задовољства, имајући сваки пут потпуну слободу да јој претпостави повлачење, ћутање, концентрацију, беспослену усамљеност или плодну активност“ (Кајоа 1979: 34). Игра је, схваћена на наведени начин, сама себи циљ, и одвија се према добровољно прихваћеним или строго обавезујућим правилима, тако да је прати осећање напетости, радости и свест о разликовању од свакодневног живота (Huizinga 1992: 31). Она постоји само тамо где играчи желе да је играју, макар то била и најзаморнија и крајње исцрпљујућа игра. Према својој суштини, игра је посебно занимање, одвојено од осталих животних активности, са особином да се углавном практикује у јасно дефинисаним границама времена и простора. То је један резервисан свет у коме је могућност грешке или изненађења дозвољена тако да крајњи резултат игре није унапред познат, због чега неизвесност чини једну од њених специфичности (Кајоа 1979: 34–35).

Роже Кајоа разликује више врста игара, у зависности од тога да ли у њима преовлађују *такмичење*, *случај*, *претварање* или *занос*. У такмичарске игре поменути аутор убраја фудбал, кликере, шах, док под играма случаја, или играма на срећу, подразумева рулет или лутрију. У играма претварања учесници се играју гусара, и слично, а игре заноса су оне којима брзим окретањем, падом, или, пак, другим врстама покрета, човек у својој свести изазива осећања узбуђења, збуњености или стрепње (Кајоа 1979: 40). Ипак, док се игре међу собом разликују према одређеним карактеристикама, оно што их у феноменолошком смислу обједињује чини само играње, које се може посматрати као процес који представља фундаменталну друштвену појаву. Историјски гледано, играње се налази у средишту друштва и као такво одражава

бројна начела, односе и вредности на којима човекова култура почива. Оно је заступљено у многим сегментима живота људи, па се среће и у религији, уметности, науци, чак и у сферама политике и умећа ратовања. Играње је као феномен нарочито присутно у домену одрастања деце, и то као чинилац едукације, развоја самопоуздања, односно укључивања младих нараштаја у непосредно друштвено окружење (Намауон 2016: 25, 31, 296, 300).

Као део обичајно-обредних пракси о Белим покладама код Срба у Сиринићу, амкање јаја се, спрам својих особина, може посматрати као традиционална игра која чини важан сегмент локалне традиционалне културе, односно облик фолклорног стваралаштва намењен превасходно деци, тј. припадницима млађих нараштаја проучавање српске заједнице. Смештањем амкања у контекст традиционалног друштвеног уређења, у ком се овај феномен формира, оно се према својим главним карактеристикама засигурно може подвести под шири корпус традиционалних дечијих игара у оквиру српске традиционалне културе, чији је значај у радовима појединих српских етнолога третиран нарочито са становишта њихове улоге као важног едукативно-дидактичког средства у процесу социјализације деце (Крел 2004: 91). Реч је о дечијем фолклору у који је уграђено искуство многих генерација, а који, поред игара, садржи друге традиционалне форме, као што су успаванке, бајке, дечије песме и риме (шаљиве разбрајалице и ругалице) (Крел 2005: 65). Ове творевине имају све одлике народне уметности, што значи да су развијане и са колена на колено преношене у усменом облику, услед чега су биле подложне променама које су настајале прилагођавањем условима живота и потребама различитих генерација. Наведено важи нарочито за традиционалне игре, будући да деца нису само реципијенти ове врсте фолклорног стваралаштва, већ и његови директни извођачи и преносиоци, који на себе преузимају улогу активних чинилаца у креирању садржаја културе (Крел 2004: 92).

Детерминисане социјалном и културном димензијом заједнице, дечије игре могу се окарактерисати као социо-културни феномен. Дете се кроз игру укључује у друштво које га окружује, при чему игре физички, психички и социјално утичу на формирање личности детета (Крел 2005: 31–32). У српској традиционалној култури сви облици дечијег фолклора јављају се као садржаји и средства за одгајање и васпитавање најмлађих нараштаја, чијим проучавањем је могуће „открити и објаснити, не само традиционалне васпитне методе, већ и најбитније одлике традиционалне културе и начине његовог очувања и преношења“ (Крел 2005: 65). Традиционалним дечијим играма, у том смислу, припада посебно важно место као културним праксама кроз које се рефлектују доминантни обрасци, социо-економске одлике, али и, најшире гледано, суштина традиционалне културе и патријархалног сеоског друштва (Крел 2004: 92). Било да су то игре које настају у дечијим групама, што значи међу сâмом децом, или игре које су намењене деци, у чијем приређивању могу да учествују одрасли, реч је о активностима на основу чијих карактеристика је могуће сагледавати улогу коју оне имају у одрастању деце и њиховој социјализацији унутар традиционалне друштвене структуре.

АМКАЊЕ ЈАЈА КОД СРБА У СИРИНИЋУ ДАНАС: ОБИЧАЈНО-ОБРЕДНА ПРАКСА О БЕЛИМ ПОКЛАДАМА НАМЕЊЕНА ДЕЦИ И МЛАДИМА

Као део традиционалних обичајно-обредних пракси о Белим покладама, амкање јаја је код Срба у шарпланинској жупи Сиринић присутно до данас.

Приликом прославе Прочке овај се феномен јавља само у домаћинствима у којима има деце, док у кућама где деце нема он током наведеног догађаја није заступљен. На поменути закључак упућивала су казивања практично свих саговорника укључених у истраживање презентовано у овом раду, што је указивало на то да у савременом, актуелном тренутку, Срби у Сиринићу амкање јаја перципирају превасходно као чин чији су учесници припадници најмлађих нараштаја. Судећи на основу казивања саговорника, ипак, реч је о сегменту покладних пракси који код сиринићких Срба постепено нестаје, посебно из разлога што је српског становништва, због иселавања, у жупи све мање, због чега је мање и деце. Са друге стране, иако су амкање као активност углавном повезивали са најмлађима, старији саговорници, спрам својих сећања, нису негирали да су се поред деце, у време када су они били млади, у улози учесника у овој пракси могли евентуално да нађу и остали укућани, па и одрасли.

На питање колико је амкање јаја као феномен старо Срби у Сиринићу данас немају поуздан одговор. Сматрају да је реч о пракси која представља нераскидиви део њихове традиције везане за Беле покладе, односно Прочку, за коју верују да се прославља од давнина, још од, како обично кажу, *времена Турака* или *турског доба*. Оно што сиринићким Србима није непознаница, међутим, јесте сâм назив *амкање јаја*, за који претпостављају да потиче од узвика „Ам, ам!“, као израза који се изговара приликом отварања уста да би се кувано јаје „ухватило“, тј. загризло (слично узвику „Њам, њам!“) (Павловић 2018б: 473, 474).² Да је у питању сегмент обичајно-обредних пракси о Белим покладама коме се у Сиринићу дан-данас поклања значајна пажња сведочили су готово сви саговорници укључени у истраживање, који су, говорећи о покладној вечери као обавезном елементу у саставу прославе Прочке, истицали амкање као незаобилазну активност приликом окупљања деце и родитеља око кућног стола након завршеног догађаја који се са првим сумраком практикује међу свим Србима у жупи, а то је мавање кумбаре. Амкање је у казивањима саговорника представљено као чин који се одвија након вечере, док је сâма вечера описивана као свечана, празнична гозба, састављена од јеловника који се у локалном говору зове *бела храна*, а под којим се подразумева више врста јела, међу којима су најважније *вариво*, или кувани купус са сланином, затим различите врсте пита, млечни и сухомеснати производи, сир, пиринач, кисели купус, слаткиши, итд. Као обавезно јело на покладној вечери, наравно, појављују се кувана јаја (Павловић 2018б: 473).

Амкање јаја у Сиринићу изгледа тако што након завршене покладне вечере неко од старијих укућана, обично отац или деда, узима неољуштено кувано јаје, буши га иглом, а затим кроз њега провлачи конач. Конач се веже за лустер или таваницу, тако да кувано јаје, окачено помоћу конца, остане да виси. Када ово буде учињено, деца се окупе испод јајета, а неко од старијих укућана руком заљуља јаје тако да оно, окачено о конач, почиње да се клати. Деца се, потом, труде да без помагања рукама јаје ухвате устима, што доводи до

² Исти начин тумачења корена термина *амкање* среће се и код Срба ван Сиринића, нарочито у оближњим областима на подручју Аутономне покрајине Косова и Метохије, као што су ораховачки крај у јужној Метохији или Косовско Поморавље на југоистоку покрајине. На порекло назива *амкање* слично се гледа, на пример, и међу становништвом у области Струге, у данашњој Северној Македонији. У једном опису обичајно-обредних пракси о Белим покладама овде је забележено да су после вечере сви „членови од семејството седеле околу софрата со отворени усти и извикувале: „Ам, ам!“, а домаќинката (или домаќинот) ја држела фурката в раце и со кружни движења до три пати го доближувала врзаното јајце на конецот до нивните усти за да биде од некого дофатено“ (Домазетоски 1993: 131).

забавних, па и комичних ситуација, будући да циљ који имају пред собом није лако и једноставно остварити (Слика 1). Док амкање траје, деца се практично такмиче у томе ко ће у хватању јаја устима бити спретнији, да би се оно дете коме на крају пође за руком да јаје „ухвати“, тј. да га загризе, сматрало победником. Укућани верују у то да ће дечак или девојчица који су били успешни у амкању имати среће у предстојећој години, док се јаје које је победник „ухватио“ након амкања љушти и сече на два или више делова, у зависности од тога колико је деце у овом чину учествовало. Ако је у кући једно дете, тада у амкању учествује само оно, које јаје, када га устима ухвати, цело добија за себе. Добијено јаје се једе, а у случају да се оно сече на више делова свако дете поједе свој део јајета. Уколико је јаје меко кувано неке од укућана кога боли грло даје се да попије беланце, уз шаљиве жеље за брзим оздрављењем. Приликом амкања, деца устима обично хватају једно јаје, али у зависности од расположења, тј. жеље да се забава продужи, после првог јајета амкање се може поновити, односно наставити уз употребу другог, трећег јајета, и тако редом.

Слика 1. Амкање јаја у једном домаћинству у Штрпцу, средишту Сиринића³

Схватање амкања јаја као активности намењене забави за децу и младе, са карактером игре, чије практиковање садржи замисао о томе да се овим чином призивају здравље и срећа, данас је општераспрострањено међу Србима у

³ Захвалност за уступање фотографије и дозволу да она буде објављена у раду аутор упућује Стефану Бошкоћевићу из Штрпца.

Сиринићу. У прилог наведеном говоре искази саговорника обухваћених истраживањем, међу којима се може издвојити неколико примера:

„Јаја се окачу горе, па се ваћу. Закачи се на конач горе, на плафон, и онда после оћемо да уватимо јаје. То и дан-данас радимо. (...) Био ми је синоћ тај један Мишко, и син му бија, па смо оно јаје... Ту смо закачаја конач, па онда смо ваћали. Онај Мишко смије се, попије мало... Ааа, ће зине да увати, али не може! После мали га увати... Онај ко је уватио то јаје он ољушти, лепо спрема и ајде свима даје по мало. За грло, да не буде болест“ (м. рођ. 1942. год., Штрпце).

„Око вечере (...) кувано јаје се пробуши, веже се за канап, обеси се горе, негде за неку сијалицу, или за неки плафон, и онда стари људи окрећу оно јаје кувано, а деца мала ватају га са уста, руке су им позади леђа, и ватају. Ко га увати, то је његово јаје“ (м. рођ. 1951. год., Штрпце).

„За лустер се закачи конач, тата пробуши јаје, деда, или неко од укућана, али обично мушкарац. Пробуши јаје, провуче са иглу конач кроз њега и закачи га за лустер. И сада деца треба да ваћу, да глуму да су пилићи. Ваћу јаје, отвара уста, ко увати јаје, тај је срећан целе године“ (ж. рођ. 1993. год., Готовуша).

„То је последње јаје које се поједе пред пост. Ко га ухвати, верује се да је то срећа. Доноси му здравље и срећу! (...) Поента је ко ће први да га ухвати. После се ми играмо. Као деци увек нам је било интересно да још хватамо, јер то би било једном годишње, тај обичај. (...) Ја сам ухватио први и онда смо се после тога играли у круг. То је тада, тај дан, и онда чекаш следеће године да се то опет деси“ (м. рођ. 2001. год., Штрпце).

Ако се пође од становишта сиринићких Срба, произлази да амкање јаја у схватању припадника истраживане српске заједнице фигурира као пракса коју они јасно доживљавају као игровну активност намењену деци, младима генерално, чији је смисао забава, подстицање ведрог расположења, и слично. Овај чин, осим тога, Срби у Сиринићу перципирају као сегмент своје традиције нераскидиво повезан са прославом Прочке, коме се у духу поменутог догађаја, који се одвија на прелазу из зимског у пролећни период године, а уочи почетка ускршњег поста, приписују извесна магијска својства у функцији призивања одређених благодети за његове учеснике, пре свега здравља и среће. На етноекспликативном нивоу, што значи на нивоу субјективних доживљаја непосредних носилаца посматраног феномена, амкање јаја, дакле, чини део корпуса обичајно-обредних пракси о Белим покладама, који се спрам својих особина, са једне стране, одликује карактером игре намењене најмлађој популацији, док се, са друге стране, он испољава као активност која се на манифестном плану према свим својим главним аспектима уклапа у контекст покладних пракси, замишљених као средство у циљу изазивања смеха, забаве и веселог расположења, односно остваривања благотворног утицаја на добробит припадника заједнице.

На питање шта је за Србе у шарпланинској жупи Сиринић амкање јаја одговор би могао да лежи у до сада изнетим опсервацијама – забава за укућане, пре свега децу и младе, заоденута у мисао да својим учесницима, захваљујући својствима која се приписују јајету које се „хвата“, она може донети здравље и срећу. Овакво схватање не разликује се много у односу на описе амкања на које је могуће наићи у етнографским белешкама прикупљеним шире међу Србима, што значи ван Сиринића, чиме се оно подудара са улогом која је посматраном феномену у српској традиционалној култури генерално приписана у контексту обичајно-обредних пракси везаних за прославу Белих поклада. Ипак, ако се етноекспликација амкања може узети као основ за објашњење овог чина спрам

начина на који се он перципира на манифестном, појавном нивоу, нарочито из субјективног угла његових непосредних протагониста, не значи нужно да такво објашњење пружа довољно обухватан одговор за потпуније разумевање амкања са становишта његове друштвене улоге као сегмента покладних пракси сиринићких Срба. На питање чему поред забаве и подстицања ведрога, веселог расположења, амкање још служи, наиме, одговор вероватно почива на сагледавању додатних, наизглед не толико видљивих ефеката које ова игровна активност има за припаднике посматране српске заједнице, на првом месту за децу и младе. Подразумева се, наравно, да пружање одговора на наведено питање не укључује разматрање замишљеног исхода „хватања“ јаја, од ког се, према веровању Срба у Сиринићу, очекује да ће учесницима амкања он донети здравље и срећу.

Полазећи од дистинкције између манифестних и латентних функција друштвених феномена, где се под првим подразумевају свесне *мотивације* људског понашања, а под другим његове реалне *последице* (Merton 1998: 160), и имајући у виду раније изнету констатацију по којој се кроз традиционалне дечије игре рефлектују доминантни културни обрасци и одлике референтног друштва, односно да се дете кроз игру у то друштво укључује, сагледавање улоге амкања јаја која би била од посебног, стварног значаја за заједницу сиринићких Срба, није могуће без узимања у обзир конкретног друштвено-културног контекста у коме се овај чин одвија. Реч је, превасходно, о контексту традиционалних пракси о Белим покладама које су код српског становништва у Сиринићу до данас заступљене, а у оквиру којих амкање јаја чини један од саставних, важних делова. Учешћем у игри амкања, коју у домаћинству обично организују одрасли укућани, деци и младима унутар наведеног контекста припада улога директних, главних актера у оквиру посматраног сегмента покладних пракси, чиме они овај сегмент не само да „преносе“ и тако га „одржавају у животу“, већ га и усвајају као део свог одрастања. То значи да учествовањем у амкању деца уче и прихватају традиционалне обрасце понашања друштвене заједнице којој припадају, што се, осим партиципирања у игри „хватања“ јаја, испољава и кроз њихово прикључивање другим традиционалним праксама о Белим покладама присутним данас у Сиринићу, а то су опходи маскираних поворки и мавање кумбаре.

Ефекат учествовања деце у амкању током више година одрастања одражава се на њихово поистовећивање са овим видом традиционалне игровне активности, чиме је, заједно са другим праксама везаним за прославу Прочке, млади прихватају као део обележја заједнице у којој су рођени и коју доживљавају као своју. Ово може да буде од посебне важности уколико се обичајно-обредне праксе сиринићких Срба о Белим покладама третирају као нематеријално културно наслеђе припадника локалне српске заједнице, које они доживљавају као битан сегмент своје традиције, наслеђен од ранијих покољења и сачуван до данас. Ако се у обзир узме одређење нематеријалног културног наслеђа, под којим се, најкраће речено, подразумевају знања, вештине и праксе које заједницама и групама пружају осећање континуитета и културног идентитета (Жикић 2011: 11–12, 13), а које се преносе са генерације на генерацију тако да их заједнице и групе увек изнова стварају (Ћурковић 2019: 16), поистовећивање младих нараштаја сиринићких Срба са традиционалним покладним праксама као обележјем заједнице којој припадају од значаја може да буде управо са аспекта њихове културне, етничке, локалне, па и регионалне

самоидентификације.⁴ У прилог наведеном говори истраживање чији је део презентован у овом раду, које је реализовано на основу опсервација покладних пракси Срба у Сиринићу, затим и вођења разговора са учесницима ових активности у временском раздобљу од више година. Резултати истраживања указују на то да партиципирање у прослави Белих поклада, што значи учествовање у опходу маскираних поворки, мавању кумбаре и амкању, млади припадници заједнице сиринићких Срба, заједно уз одрасле чланове заједнице, доживљавају као начин да потврде приврженост својој етничкој групи, односно да исажу свој етнички и национални – српски идентитет (Слика 2). Наведено долази посебно до изражаја у контексту актуелног, вишегодишњег положаја Срба у Сиринићу, као области на Косову и Метохији која након НАТО агресије на СР Југославију 1999. године до данас представља мало, изоловано српско острвце у већински албанском окружењу.

Слика 2. Опход маскиране поворке о Белим покладама у Штрпцу, која симболизује женидбу Краљевића Марка, обилује српским националним обележјима⁵

Амкање јаја, као што је раније поменуто, представља сегмент обичајно-обредних пракси о Белим покладама који се, за разлику од опхода маскираних поворки и мавања кумбаре, одвија унутар домаћинства, у кућном окружењу.

⁴ Због значаја за Србе у Сиринићу, који обичајно-обредну праксу о Белим покладама доживљавају као важан део своје традиције и чинилац очувања свог идентитета и континуитета, маскирана поворка „Женидба Краљевића Марка“ и мавање кумбаре уписани су у Национални регистар нематеријалног културног наслеђа Србије. Први елемент у Регистар је уписан 2018, а други 2023. године. Предлагач за упис оба елемента у Национални регистар био је Институт за српску културу из Приштине са привременим седиштем у Лепосавићу.

⁵ Фотографија је дело аутора (направљена 17. марта 2024. године у Штрпцу, средишту Сиринића).

Амкање је, на овај начин, непосредно повезано са покладном вечером, као још једним догађајем који се на дан Прочке практикује у породичном, приватном домену, чиме ове две активности представљају заправо једну целину. Игра „хватања“ јаја следи непосредно после вечере, која као обавезни део у саставу прославе Белих поклада има јасну улогу, а то је да за кућним столом, на коме се служи свечана, празнична гозба, окупи све укућане – и старе и младе. Посматрано у овом светлу, намена амкања може се сагледавати у истом контексту: овим чином се међу младима подстиче забава, шала и весело расположење, тако да се код њих, кроз изазивање позитивних и афирмативних осећања, уједно подстиче осећање привржености породичном дому, али истовремено и афирмише свест о значају породичне повезаности и породичног окупљања. Овако гледано, посматрана игровна активност може се директно довести у везу са традиционалним системом вредности унутар заједнице Срба у Сиринићу, чију фундаменталну оријентацију, карактеристичну за читаву српску патријархалну културу, чини *колективизам*, тј. социјални образац понашања који се, између осталог, манифестује у окупљањима и заједничким обележавањем свих догађаја од значаја за појединца, породицу и ширу заједницу (Крел 2005: 70).

Имајући у виду да се помоћу традиционалних дечијих игара врши преношење друштвено прихваћених образаца понашања, навика и ставова на младе нараштаје, захваљујући чему оне представљају „један од најзначајнијих агенаса социјализације у сеоским срединама“ (Крел 2005: 68), треба претпоставити да амкање јаја свакако није без утицаја на припрему деце за укључивање у социјални живот заједнице, посебно ако се у обзир узме чињеница да игровни систем који ова игра у себи садржи почива на принципу надметања. Попут неких других дечијих игара у традиционалној култури Срба, у којима више или мање доминантно место заузима конкуренција, амкање јаја показује карактер активности којом се код деце испитују и увежбавају способности као што су спретност, сналажљивост, и слично, али којом се и у вредносни систем младих усађује мотив за победом. Онако како се амкање изводи, на начин да се деца практично утркују у томе да кувано јаје без помоћи руку устима ухвате, указује на то да ова традиционална игра садржи елементе који могу бити од утицаја на развој такмичарског духа код младих, као особине која би, када ступе у свет одраслих, требало да им омогући одговарајуће позиционирање у постојећем социјално-економском поретку. У питању је поредак у ком компетитивност представља једну од карактерних особина појединца од нарочите важности за стицање угледа и статуса у друштвеној заједници, посебно у мањим, локалним срединама.

ЗАКЉУЧАК

Резултатима истраживања представљеног у раду учињен је покушај пружања доприноса целовитијем сагледавању обичајно-обредних пракси о Белим покладама код Срба у шарпланинској жупи Сиринић, области на граници Косова и Метохије са Северном Македонијом, тако што је у разматрање узет сегмент покладних пракси који локално српско становништво до данашњег дана доживљава као део своје традиције, а који је намењен превасходно младима, односно деци. Реч је о амкању јаја, као активности која се у контексту покладних пракси код сиринићких Срба одвија у домену кућног, породичног окружења, за разлику од других догађаја у склопу прославе наведеног празника,

као што су опходи маскираних поворки и паљење покладних ватри, који се врше јавно, уз колективно учешће припадника истраживане српске заједнице. Чему служи амкање јаја? – Ово је било питање на које је на основу резултата истраживања требало дати одговор. Проучавани феномен, у теоријском смислу, третиран је као игровна активност која је посматрана у контексту дечијег фолклора у саставу народне, традиционалне културе, заступљене и забележене шире код Срба, што значи не само у Сиринићу.

Према својим главним формалним карактеристикама, амкање јаја као део покладних пракси код сиринићких Срба показује сличне особине као исти феномен који је о Белим покладама описан у етнографској грађи прикупљеној у различитим областима насељеним српским становништвом. Амкање се одвија непосредно после покладне вечере и усмерено је ка забави укућана, пре свега деце и младих, са идејом да овај чин његовим учесницима, превасходно оним који кувано јаје „ухвате“, доноси здравље и срећу. Са друге стране, анализом посматраног феномена могуће је претпоставити да он садржи више улога у односу на оне које су претходно поменуте, а које су очигледне и присутне на нивоу свесних мотивација, што упућује на његов карактер друштвене праксе од мултифункционалног значаја. Наизглед не толико видљива намена амкања уочљива је на више нивоа, посебно ако се у обзир узме улога ове игровне активности у процесу социјализације, односно укључивања деце у социјални живот посматране српске заједнице. У раду је скренута пажња на неколико аспеката амкања за које је изнета претпоставка да служе као средство преношења друштвених норми са старијих на млађе генерације сиринићких Срба. Поменути феномен размотрен је са становишта његове улоге као чиниоца у: 1) преношењу традиције и традиционалних образаца понашања, 2) поистовећивању детета са заједницом у којој је рођено и исказивању етничког идентитета, 3) усвајању друштвених вредности од значаја за заједницу, као што су приврженост породичном дому и неговање породичног окупљања, 4) подстицању компетитивног духа као пожељне особине појединца у постојећем социјалном поретку.

Анализу и закључке изнете у раду потребно је узети са резервом. Њима је само начета тема којој у српској етнологији до данас није била посвећена одговарајућа пажња. Оно што је извесно јесте да особине амкање јаја, као проучаваног феномена, несумњиво откривају дубље друштвене слојеве овог сегмента традиционалне културе Срба у шарпланинској жупи Сиринић, што упућује на потребу наставка његовог истраживања.

Aleksandar S. Pavlović

WHAT IS THE PURPOSE OF AMKANJE? – CONTRIBUTION TO THE RESEARCH OF ELEMENTS OF FOLKLORE FOR CHILDREN IN THE CONTEXT OF WHITE SHROVE CUSTOMARY AND RITUAL PRACTICES AMONG SERBS IN ŠAR MOUNTAINS PARISH SIRINIĆ

Summary

The author of the paper presents part of the results of his field research of White Shrove customary and ritual practices among Serbs in Šar Mountains Parish Sirinić, an area located on the border of Kosovo and Metohija with North Macedonia. The focus of the paper is on folklore elements within the mentioned practices, with the children as the main participants, that is which are intended for the youngest part of the population of the researched Serbian community. The attention in the paper is dedicated to the segment of the White Shrove celebration that takes place in the family home, with the

gathering of household members at the festive dinner as the most important element, which includes amkanje, that is the game of "catching" boiled eggs, with the children in the role of the main participants of this activity. Taking into account the origin of the practice of amkanje, which is, according to some interpretations, connected to religious-mythological representations of the egg as the source of life, according to what the use of boiled eggs in the context of the celebration of White Shrove can be understood as a symbol of resurrection and rebirth, the aim of the paper is to contribute to the understanding of the ritual role of amkanje as part of the traditional culture of the Sirinić Serbs. Also, the goal of the paper is to attempt to understand the significance of mentioned practice as a factor in the process of socialization of the youngest generations of the researched Serbian community, which has been preserved to this day through transmission from generation to generation. The research procedure applied to achieve the stated goal is based on the use of qualitative methods, primarily observation and conducting interviews with interlocutors, while the results presented in the paper were obtained on the basis of field research conducted on several occasions in Sirinić from 2018 to 2024.

Key words: amkanje, White Shrove, Pročka, Šar Mountains Parish Sirinić, Kosovo and Metohija.

ЛИТЕРАТУРА

- Антонијевић, Д. 1997. *Дромена*. Београд: Балканолошки институт САНУ.
- Бандић, Д. 2004. *Народна религија Срба у 100 појмова*. Београд: Нолит.
- Боцев, В. 1993. „Маскирањето и обичаите под маски во Македонија“, *Етнолог*, год. II, бр. 3, 114–124. Скопје: Здружение на етнологите на Република Македонија: Музеј на Македонија.
- Боцев, В. 2004. „Карневалите како современо градско празнување на примерот на Струмичкиот карневал“, *Етнолог*, год. VII, бр. 10, 92–99. Скопје: Македонско етнолошко друштво.
- Дебељковић, Д. 1907. „Обичаји српског народа на Косову Пољу“. *Српски етнографски зборник*, књ. VII, 173–332. Београд: Српска краљевска академија.
- Домазетоски, П. 1993. „Обичаите поврзани со ‚Проштени поклади‘ во селата Лабуниште, Радожда и Локов – струшко“, *Етнолог*, год. II, бр. 3, 125–134. Скопје: Здружение на етнологите на Република Македонија: Музеј на Македонија.
- Жикић, Б. 2011. „Културни идентитети као нематеријално културно наслеђе. Увод у истражување и прелиминарни резултати“. *Културни идентитети као нематеријално културно наслеђе*, 7–25. Етнолошка библиотека, књ. 62. Ур. Бојан Жикић. Београд: Српски генеалогски центар: Одељење за етнологију и антропологију Филозофског факултета у Београду.
- Ивановић-Баришић, М. 1996. „Покладе у околини Београда“. *Традиционална култура у годишњем циклусу обичаја*, 102–106. Ур. Сретен Петровић. Сврљиг: Етно-културолошка радионица.
- Крел, А. 2004. „Путеви трансформације традиционалних дечијих игара Срба у Товаришеву“, *Гласник Етнографског института САНУ*, књ. LII, 91–108. Београд: Етнографски институт САНУ.
- Крел, А. 2005. *Дечије игре: Традиционалне српске такмичарске дечије игре у Товаришеву (Бачка)*. Етнолошка библиотека, књ. 13. Београд: Српски генеалогски центар.
- Кулишић, Ш. 1998. „Јаје“. *Српски митолошки речник*. Ур. Никола Пантелић. Друго, допуњено издање. Београд: Етнографски институт САНУ: Интерпринт, 221–222.
- Марјановић, В. 2008. *Маске, маскирање и ритуали у Србији*. Београд: Чигоја штампа: Етнографски музеј.

- Младеновић, Р. 2019. „Говор северношарпланинске жупе Сиринић“. *Српски дијалектолошки зборник* LXVI/1, 1–1047. Београд: Српска академија наука и уметности: Институт за српски језик САНУ.
- Недељковић, М. 1990. *Годишњи обичаји у Срба*. Београд: Вук Караџић.
- Павловић, А. 2018а. „Женидба Краљевића Марка‘ на дан Белих поклада у Штрпцу“. *Баштина*, св. 44, 469–497. Лепосавић: Институт за српску културу Приштина – Лепосавић.
- Павловић, А. 2018б. „Мавање кумбара‘ – Паљење покладних ватри у Сиринићкој жупи“. *Баштина*, св. 45, 471–484. Лепосавић: Институт за српску културу Приштина – Лепосавић.
- Павловић, А. 2019. „Елементи родне стереотипизације у покладном ритуалу ,Женидба Краљевића Марка‘ у Сиринићкој жупи“. *Стереотипът в славянските езици, литератури и култури (Сборник с доклади от Четирнадесетите международни славистични четения София, 26–28 април 2018 г.)*, Том II, 388–396. Ур. Владимир Колев. София: Универзитетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Павловић, А. 2022. „Покладна свадба у Штрпцу: Разговор са ,Краљевићем Марком“. *Савремена српска фолклористика* XI, 219–240. Ур. Смиљана Ђорђевић Белић, Данка Лајић Михајловић, Биљана Сикимић. Београд: Удружење фолклориста Србије: Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“; Лозница: Центар за културу „Вук Караџић“; Тршић: Научно-образовно културни центар „Вук Караџић“.
- Петровић, П. Ж. 1927. „Лила, олалија и сродни обичаји“. *Гласник Етнографског музеја у Београду*, 2, 4–17. Београд: Етнографски музеј.
- Петровић, П. Ж. 1998. „Бела недеља“. *Српски митолошки речник*. Ур. Никола Пантелић. Друго, допуњено издање. Београд: Етнографски институт САНУ: Интерпринт, 31.
- Радовановић, Г. 1990. „Олалије и клоцање“. *Расковник*, Год. XVI, бр. 61–62, 37–39. Београд: Народна библиотека „Вук Караџић“.
- Радовановић, М. 1996. „Прочка“. *Традиционална култура у годишњем циклусу обичаја*, 107–109. Ур. Сретен Петровић. Сврљиг: Етно-културолошка радионица.
- Радовановић, М. 2000. „Шар-планина и њене жупе у косовско-метохијској области јужне Србије“. *Горанци, Муслимани и Турци у шарпланинским жупама Србије*, 7–22. Београд: Српска академија наука и уметности: Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ.
- Урошевић, А. 2001. *О Косову: Антропогеографске студије и други списи*. Приштина: Народна и универзитетска библиотека „Иво Андрић“: Институт за српску културу; Гњилане: Књижара „Свети Сава“.
- Филиповић, М. 1939. „Обичаји и веровања у Скопској котлини“. *Српски етнографски зборник*, књ. LIV, 279–566. Београд: Српска краљевска академија.
- Ćuković, J. 2019. *Nematerijalno kulturno nasleđe iz antropološke perspektive*. Београд: Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu: Dosije studio.
- Hamayon, R. 2016. *Why We Play: An Anthropological Study*. Chicago: Hau Books.
- Huizinga, J. 1992. *Homo ludens: O podrijetlu kulture u igri*. Zagreb: Naprijed.
- Kajoa, R. 1979. *Igre i ljudi*. Београд: Nolit.
- Merton, R. 1998. *O teorijskoj sociologiji*. Београд: Plato.

Prošić, M. 1978. „Teorijsko-hipotetički okvir za proučavanje poklada kao obreda prelaza“. *Etnološke sveske*, br. 1, 33–50. Beograd: Etnološko društvo Srbije.

Radovanović, S. 1998. „Albanci Siriničke župe. Prilog proučavanju multietničkih zajednica šarplaninskog regiona Srbije“. *Stanovništvo* 1–2, 49–80. Beograd: Institut društvenih nauka – Centar za demografska istraživanja.

Škaljić, A. 1966. *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Sarajevo: Svjetlost.

ИНТЕРНЕТ-ИЗВОРИ

Prvi konačni rezultati popisa. 2024. Prvi konačni rezultati popisa: Kosovo ima 1.602.515 stanovnika – 91,6 odsto Albanaca i 2,3 odsto Srba.
<https://www.glasamerike.net/a/balkan-kosovo-popis-albanci-srbi/7907122.html>
[Пристапљено 25.03.2025. год.].